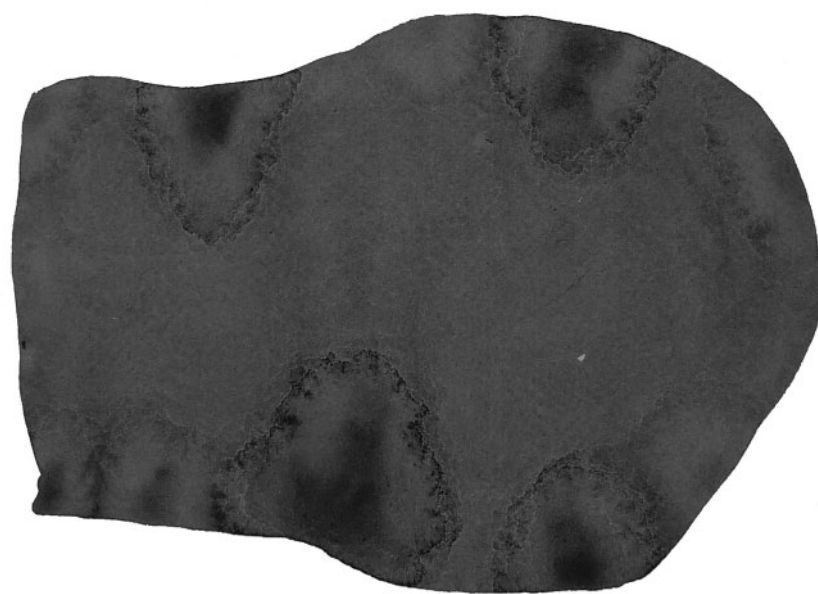

O heroe cultural

Darío Xohán Cabana

Eu traballei con Xosé María Álvarez Blázquez nas Edicións Castrelos. Vigo, 1971, 1975. Xosé María empezaba a ir para vello; pero o que eu vin foi un home activo, arriscado, militante, entusiasta. Do que menos falaba era se cadra de poesía; o que eu máis coñecín foi o xenial editor, o erudito, o mestre oral, o antifranquista radical, o nacionalista inatacable ós ácidos. Mais non farei aquí memoria persoal del, senón que intentarei apreixar algúns alustros do seu significado histórico na recuperación cultural galega despois do gran desastre de 1936.

En 1936, ás xentes que se puxeran na primeira fila coas Irmandades da Fala fóranse sumando en continuo incremento –e ás veces en contradición– promocións máis novas, desde a chamada **Xeración Nós**, o grupo do Seminario e os poetas de 1925 ata os que daquela acababan de entrar ou estaban entrando na maioría de idade civil, coma tal **Xosé María Álvarez Blázquez**, que fixo 21 anos o 4 de febreiro, doce días antes do estrepitoso triunfo electoral da Fronte Popular. A vitoria das esquerdas e a conseguinte aprobación do Estatuto de Autonomía no referendo do 28 de xuño creaban as condicións obxectivas para un gran salto adiante na construción da cultura nacional, pois as forzas intelectuais naquel intre actúantes en Galicia acadaran unha densidade e unha potencia de fogo nunca antes vistas, até o punto de podermos empregar –se quixermos– a metáfora atómica de «masa crítica» para referirnos ó capital de enerxía creadora acumulado naquel intre histórico.

Todo isto ficou afogado en sangue e en terror a partir do 18 de xullo. XMAB, fillo de pai fusilado, curmán político de **Alexandre Bóveda**, mestre de escola expedientado, foi obrigado a ingresar no exército de Franco. Grazas á súa miopía, destinárono ó corpo de Intendencia, no Hospital Militar de Santiago, exactamente onde hoxe está o goberno autonómico de Galicia.

Hai poucos días, Xosé María Álvarez Cáccamo atopou un documento impresionante, datado en 1937 pola man de seu pai: un proxecto de Biblioteca Básica Galega cun plan editorial que abrangía desde o Rexurdimento ata os autores máis novos, algún dos cales fora xa liquidado pola barbarie fascista. Liquidado fora tamén o grande editor do Segundo Rexurdimento, **Ánxel Casal**, propietario das **Edicións Nós** e alcalde de Santiago pola Fronte Popular; en 1937, con furioso optimismo, XMAB facía plans para continuar a súa obra en canto a República gañase a guerra...

Mais como a perdemos, non puido empezar tan axiña a tarefa, nin coas mesmas forzas. O pulo cultural republicano e galeguista quedara tronzado, e só unha longa década máis tarde se puideron reiniciar, en condicións moi difíciles, as tarefas da reconstrución, nas que, como é ben sabido, participaron desde Cabanillas e Otero Pedrayo ata a nova e gran xeración que se constituíu na década dos cincuenta e que se pode simbolizar en **Manuel María** e **Méndez Ferrín**. Neste labor teimudo e heroico combateu en moi diversas fronte XMAB, como artesán e como enxeñeiro, en feliz expresión de María Xesús Nogueira; dito dun xeito máis vulgar, como todoteiro da cultura.

E en primeiro lugar como arqueólogo, vocación xa iniciada antes da Guerra, pero que nos anos corenta converteu nunha auténtica profesión non remunerada. É ben sabido tamén que a arqueoloxía –o remoto pasado, sempre idealmente glorioso– foi unha especie de activo refuxio para moitos galeguistas, membros do liquidado **Seminario de Estudos Galegos** ou fillos intelectuais del, que mantiveron aceso o lume sagrado e que, habilmente incrustados nunhas actividades aparentemente apolíticas, mantiveron o espírito científico de Cuevillas e continuaron –Cuevillas o primeiro– a súa grande obra. Eses son **Fermín Bouza-Brey**, **Xesús Taboada Chivite**, **Xosé María Álvarez Blázquez**. Como arqueólogo, XMAB é un dos grandes do seu tempo, que é aínda o tempo dos fundadores: a el débese a iniciación dos estudos do Paleolítico en Galicia, a fulgurante recuperación e o estudo das estelas funerarias do Areal, a creación da sección arqueolóxica do Museo de Castrelos de Vigo, e outros importantes descubrimentos e contribucións ó estudo da Idade do Bronce, do mundo castrexo e da herdanza romana.

Mais como historiador non se mantivo nos límites da arqueoloxía. A historia tirada das fontes escritas foi outra das súas grandes leiras, e nela deixou obras maxistras coma *A cidade e os días*, que presenta o devir de Vigo dunha maneira rigorosa e vívida. Historia local, si; mais tratándose dunha cidade coma Vigo, gran motor portuario e industrial de Galicia, decatámonos de que a contribución de XMAB, que tan ben representou o XIX vigués, é tamén importante para a nosa historia nacional.

O labor de XMAB como estudoso e divulgador da literatura foi transcendental por moitas razóns, e unha das máis importantes son os dous primeiros volumes da *Escolma de poesía galega* publicada por **Galaxia** entre 1953 e 1959, biblia literaria daqueles anos decisivos. Non falarei do segundo tomo, que subverteu a visión dos chamados “séculos escuros” como deserto literario case absoluto. Direi só que o primeiro, o correspondente á Escola medieval galego-portuguesa, ten entre outros dos grandes méritos: un deles, intrínseco, é que a selección está moito ben feita dende o punto de vista poética, e que os estudos individuais dos trovadores –tan ben escritos!– estableceron de modo inapelable o que é realmente cada un; os xuízos críticos de XMAB fican insuperados, e son probablemente insuperables. Outro dos méritos é histórico: a poesía dos trovadores forma hoxe parte importante do imaxinario nacional popular galego, cousa que non sucede nos outros países onde tal cousa podería ocorrer, como son Occitania, Francia, Alemaña e, naturalmente, Portugal e Brasil. Esta entrada dos nosos trovadores na materia dos sons populares está fundamentada naquela feliz escolma de 1953.

En canto á obra de XMAB como editor, conviría non mesturar nin confundir as súas dúas etapas, que son as de Monterrey e de Castrelos. As Edicións Monterrey iniciaron a súa andaina en 1950. Eran os tempos do rexurdir editorial da lingua: **Benito Soto** e Bibliófilos Gallegos empezan a publicar en galego en 1949, Galaxia en 1951. Durante algo máis dunha década, Monterrey foi unha pequena e importante editorial que publicou libros moi fermosos en edicións xeralmente numeradas e curtas, mais que tamén conta co mérito histórico de lanzar o que logo de chamou *Nova Narrativa Galega* imprimindo as obras de Rodríguez Mourullo, *Nasce un árbore* e *Memorias de Tains*.

Pero a grande empresa editorial de XMAB foi Edicións Castrelos, que a partir de 1967 desempeñou un papel verdadeiramente revolucionario.

A mediados e finais da década dos 60 algo estaba cambiando en Galicia. O nacionalismo organizábase de novo (**UPG, PSG...**), nidiamente de esquerdas; o PCE crearía logo unha sección galega chamada **PCG**, informada en boa parte polo galeguismo lingüístico e cultural; nacía un movemento agrario simbolizado na loita contra o encoro de Castrelo de Miño; o sindicalismo obreiro clandestino adoptaba en gran parte o galego como lingua pública, e o mesmo facía o poderoso movemento estudantil que estoupou en Santiago en febreiro de 1968.

XMAB foi o editor que os novos tempos precisaban. A finais de 1967 puxo en marcha, baixo o selo de Edicións Castrelos, dúas coleccións xeniais: *O Moucho* e *Pombal*.

A colección O Moucho, que tiña como lema “libros do pobo pra o pobo”, incíase co libroño *O catecismo do labrego*, e nun ano vendéronse vinte mil exemplares. Para termos unha idea: aproximadamente o mesmo número de exemplares que as Edicións Nós de Ánxel Casal conseguiran vender en dez anos dos seus máis de setenta títulos.

Coas Edicións Castrelos, XMAB converteu **Rosalía de Castro**, **Eduardo Pondal** e **Curros Enríquez** en autores verdadeiramente populares. Antes de Castrelos, as edicións eran de cincocentos exemplares, de mil. En Castrelos, n’ *O Moucho* e en *Pombal*, eran de 3.000 e 5.000.

Durante unha década decisiva, Castrelos, obra exclusiva do xenio cultural e comercial de XMAB, fabricou e vendeu polo menos 600.000 exemplares, o cal representa un libro por cada catro galegos.

Isto foi unha revolución. Ánxel Casal só fabricara un libro para cada cen galegos, e antes da aparición de **Castrelos**, no ano 1967, probablemente non chegaba a haber un volume en galego por cada dez habitantes do noso país. Como editor, XMAB dinamitou todos os teitos de difusión do libro galego e inaugurou unha nova época.

.....
Darío Xohán Cabana é escritor. Traballou con XMAB na editorial Monterrey a primeiros dos anos setenta.